

UOT 65.011.56

RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ ONUN İNKİŞAFINDA DÖVLƏTİN ROLUNUN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

CƏMİLZADƏ ŞƏHLA VƏKİL qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim

cemilzade76@mail.ru

Açar sözlər: rəqəmsal iqtisadiyyat, informasiya, informasiya texnologiyaları, İnternet, infrastruktur, sənaye, Dövlət Proqramı

“Rəqəmsal iqtisadiyyat” termini rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinə əsaslanan iqtisadi, sosial və mədəni münasibətlər sistemi kimi başa düşülə bilər. Rəqəmsal iqtisadiyyat elektron malların və xidmətlərin istehsalı və satışı üçün ticarət fəaliyyətinin bir növüdür. Müvafiq olaraq, buraya daxildir: birincisi, elektron ticarət, elektron bankçılıq; ikincisi, onlayn xidmətlər, reklamdan pul qazanan informasiya saytları, İnternet media (səsyazma, kino, mətbuat, nəşr), əyləncə və biznes proqramının yaradılması; üçüncüsü, müvafiq avadanlıq istehsalı və digər dəstək fəaliyyətləri.

Əvvəllər oxşar məzmunla malik terminlər istifadə olunurdu: “İnternet iqtisadiyyatı”, “Veb iqtisadiyyatı” və “Yeni iqtisadiyyat”.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının [OECD] [5, s.36] nəşrində “rəqəmsal iqtisadiyyat” termini ticarət üçün istifadə olunan informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan bazarlara istinad etmək üçün istifadə olunan məlumat, rəqəmsal mallar və ya İnternet vasitəsilə xidmətlərin göstərilməsi kimi xarakterizə olunur. Dünya Bankının hesabatlarında rəqəmsal iqtisadiyyat (geniş mənada) rəqəmsal informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsinə əsaslanan iqtisadi, sosial və mədəni əlaqələr sistemi kimi şərh edilir. [1, s.18] “Rəqəmsal iqtisadiyyat” termininin bir çox şərhinin olmasına baxmayaraq, konsepsiyanın məzmunu qeyri-müəyyən olaraq qalır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın mahiyyətini aşağıdakı kimi verə bilərik:

- insan fəaliyyətinin bütün sahələrində məlumatların toplanması, saxlanması, işlənməsi və ötürülməsi üçün rəqəmsal texnologiyaların fəal tətbiqi və praktik istifadəsi ilə xarakterizə olunan iqtisadiyyat növü;
- virtual mühitdə rəqəmsal malların və xidmətlərin istehsalı və ticarəti üçün milli iqtisadiyyatın bir qolu kimi iqtisadi fəaliyyətlər məcmusu; [2, s.40]
- davamlı iqtisadi inkişafa yönəlmiş real iqtisadiyyata əlavə olan müxtəlif elementlərin (texniki, infrastruktur, təşkilati, proqram, tənzimləmə, qanunvericilik və s.) kompleks birləşməsi;
- rəqəmsal informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları və şəbəkələrinin real vaxt rejimində istifadəsinə əsaslanan sosial-iqtisadi və təşkilati-texniki münasibətlər sistemi. [3, s.11]

Beləliklə, deyə bilərik ki, rəqəmsal iqtisadiyyat şəbəkəli rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi ilə global informasiya məkanında fəaliyyət göstərən sosial, iqtisadi və texnoloji münasibətlər sistemidir.

Rəqəmsal iqtisadiyyat insanların həyatının sosial paradigmasını dəyişdirir, yeni biliklər əldə etmək, yeni peşələrə yiyələnmək və ixtisaslarını artırmaq üçün misilsiz imkanlar yaradır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat ideyalarının yayılması ilə paralel olaraq istehlakçılar, istehsalçılar, vasitəçilər arasında informasiya məhsullarının alqı-satqısı və mübadiləsi sahəsində inkişaf edən sosial, hüquqi və iqtisadi münasibətlər sistemi kimi xarakterizə olunan informasiya bazarının formalaşması prosesi aparılır. Bu yanaşma bir sıra ölkələrin iqtisadiyyatında informasiya

sənayesinin üstünlüyünü artırır, istehsal və xidmətlər sahəsi daha çox bilik tələb edən və innovativ sahə olur.

Rəqəmsal iqtisadiyyat sənayenin, kənd təsərrüfatının, tikintinin, xidmətlərin və dövlət idarəçiliyinin inkişafını sürətləndirə biləcək və ölkənin qlobal rəqabət qabiliyyətini və milli təhlükəsizliyini artırma biləcək real iqtisadiyyatın bir sahəsi kimi çıxış edə bilər. Bu baxımdan rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ənənəvi istehsalın paralel inkişafı ilə həyata keçirilməlidir. Bu halda rəqəmsal iqtisadiyyatdan əsas dividendlər yalnız informasiya texnologiyaları şirkətləri tərəfindən deyil, cəmiyyət tərəfindən əldə ediləcəkdir.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı dövlətin əsas vəzifəsidir, çünki informasiya və kompüter dəstəyindən geniş istifadə edilmədən iqtisadi sistemin təkmilləşdirilməsi effektiv nəticə verə bilməz. İqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması təhsil mühitinin formalaşmasını, ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasını və onlayn ali təhsil proqramlarına çıxışı əhatə edir. Rəqəmsallaşmanın təsiri altında istehlakçıların tələblərinin ödənilməsində mobillik artır. Rəqəmsallaşma insan həyatının mənfi nəticələrini azaltmağa, habelə havanın, suyun, tullantıların keyfiyyəti və s. haqqında məlumat toplayaraq şəhərlərin və təbii obyektlərin ekoloji vəziyyətini yaxşılaşdırmağa imkan verir. Ona görə də rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün Dövlət Proqramının işlənilib-hazırlanmasının və təkmilləşdirilməsinin böyük iqtisadi əhəmiyyəti vardır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı aşağıdakı hədəfləri müəyyənləşdirə bilər:

- rəqəmsal məlumatların sosial-iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrində əsas istehsal amili olduğu və sərhədlərəsas, işgüzar, elmi və təhsil ictimaiyyəti, dövlət və vətəndaşlar daxil olmaqla səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətin təmin olunduğu rəqəmsal iqtisadiyyatın ekosisteminin yaradılması;

- institusional və infrastruktur xarakterli zəruri şəraitin yaradılması, yüksək texnoloji müəssisələrin yaradılması və inkişafı üçün mövcud maneələrin və məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;

- həm iqtisadiyyatın ənənəvi sahələrində, həm də sənaye və yüksək texnoloji bazarlarda yeni maneələrin və məhdudiyyətlərin yaranmasının qarşısının alınması;

- həm Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sektorları, həm də bütövlükdə iqtisadiyyat üçün qlobal bazarda rəqabət qabiliyyətinin artırılması.

Proqram rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün aşağıdakı əsas istiqamətləri müəyyənləşdirə bilər:

- normativ tənzimləmə;
- kadr vətəhsil;
- tədqiqat bacarıqlarının və texniki əsasların formalaşdırılması;
- informasiya infrastrukturunu;
- informasiya təhlükəsizliyi.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə Dövlət Proqramının işlənilib-hazırlanması zamanı aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilməlidir::

1. Yeni texnologiyalar biznesin və dövlətin inkişafına, həyat keyfiyyətinin artmasına, insanların sosiallaşması və ünsiyyətlərinin yeni formalarının ortaya çıxmasına təsir göstərəcəkdir. Ümumiyyətlə, rəqəmsallaşdırma sinergetik effekti yaradaraq, ölkə iqtisadiyyatının ümumi artımına səbəb ola bilər. Bu səbəbdən rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına kömək edən dövlət, biznes və elmi ictimaiyyət tərəfindən koordinasiya fəaliyyətlərinin lazımi səviyyədə təşkili məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

2. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı bütövlükdə rəqəmsal sənayenin inkişafı ilə yanaşı, yeni istehsal üsulları və yerli texnologiyaların qlobal bazarlara çıxarılması ilə əlaqəli bir çox iqtisadi vəzifə qarşıya qoymalıdır. Proqramda bir sıra göstəricilər öz əksini tapmalıdır: elektron ticarətin dövriyyədəki payı, məşğulluğun ümumi strukturundakı yüksək texnoloji işlərin payı, yüksək texnoloji ixrac göstəriciləri, birbaşa iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması ilə əlaqəli bir çox göstəricilər. Proqramda iri şirkətlərin (xüsusən də təbii

inhisarların), eləcə də orta və kiçik müəssisələrin rəqəmsal yenilikləri daha fəal şəkildə tətbiq etmələri və tədqiqat və inkişafa investisiyaların artırılması üçün stimullaşdırılması məsələləri yer almalıdır. Proqram əsasən iqtisadiyyatın inkişafı üçün əsas “xidmətlər”: tənzimləmə, dövlət xidmətləri, informasiya texnologiyaları infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilməlidir ki, bu da böyük əhəmiyyətə malikdir.

3. Rəqəmsal sənayenin inkişafı üçün inkişaf etmiş bir ölkədə informasiya texnologiyaları sənayesinə ehtiyac var. Bu məqama da xüsusi diqqət yetirilməlidir.

4. İqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması ilə, intellektual hüquqların qorunması sahəsində problemlər yarana bilər. Oudur ki, kiber təhlükəsizlik məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

5. İdxal əvəzetmə, informasiya texnologiyalarının ixracı, Azərbaycandakı İnternet şirkətləri üçün bərabər şəraitin təmin edilməsi, məlumatların əldə edilməsi və saxlanması üçün infrastrukturun inkişafı, hər növ kütləvi rəqəmsal rabitə və xidmətlərin stimullaşdırılması kimi sahələri stimullaşdırmaq və dəstəkləmək lazımdır.

Göründüyü kimi, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün bu sahədə Dövlət Proqramının işlənilib-hazırlanmasının və reallaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə Dövlət Proqramı həyata keçirilərkən tədqiqat və inkişaf üçün maliyyənin həcmi artırılmalı və yüksək texnologiyalar sahəsində kadr hazırlığı yaxşılaşdırılmalıdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafında mühüm problem bu sahədə innovasiyaların tətbiqidir. Rəqəmsal innovasiya 1960-cı illərdə dünyada geniş yayılmağa başlamışdır. Rəqəmsal innovasiyanın inkişafındakı ilk mərhələ mövcud texnologiyanın və iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasına qədər irəliləmişdir. İkinci mərhələ 1990-cı illərin ortalarından başlamışdır və İnternetin və mobil rabitənin cəmiyyətə qlobal nüfuz etməsi ilə xarakterizə olunurdu. Hal-hazırda texnoloji infrastrukturun inkişafı və geniş məlumat bazalarının istifadəsi 10 milyonlarla istehlakçının İnternetə çıxışının genişlənməsinə deyil, geniş çeşidli rəqəmsal xidmətlərin, məhsulların və sistemlərin vahid kiber sistemə inteqrasiyasına səbəb oldu [5, s. 34]:

Dünya Bankı hesabatında rəqəmsallaşmanın aşağıdakı riskləri qeyd olunur:

- kiber təhlükəsizlik;
- kütləvi işsizlik ehtimalı;
- həm ölkələr arasında, həm də ölkələr daxilində vətəndaşlar və müəssisələr arasında “rəqəmsal uçurum”un yaranması. [1, s.18]

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına dövlətin təsir istiqamətləri arasında aşağıdakıları qeyd edə bilərik: rəqəmsal iqtisadiyyatın nailiyyətləri və qlobal rəqəmsal məkanın inkişaf tendensiyaları nəzərə alınmaqla sənaye sektorlarının təşkili üçün perspektivli standartların və yeni yanaşmaların tətbiqi; rəqəmsal iqtisadiyyat məkanının formalaşmasında təşkilati və tənzimləyici şərtlərin tətbiqi; rəqəmsal iqtisadiyyatın milli məkanının təhlükəsizliyinin və suverenliyinin təmin edilməsi; rəqəmsal infrastrukturun inkişafı, o cümlədən rəqəmsal platformaların işləməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması; informasiya infrastrukturunu təmin etmək üçün avadanlıq istehsalının inkişafı. [4, s.19]

Azərbaycan rəqəmsal potensialını reallaşdırmaq və iqtisadiyyatın rəqəmsallaşma prosesini sürətləndirmək üçün bütün zəruri şərtlərə malikdir. Yeni texnologiyalar biznesin və dövlət idarəçiliyinin inkişafına, həyat keyfiyyətinin yüksəlməsinə, insanların sosiallaşması və ünsiyyətinin yeni formalarının yaranmasına əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir. Azərbaycanın özünəməxsus lazımı intellektual və elmi bazası var, rəqəmsal iqtisadiyyatda təsirli bir infrastruktur yaratmaq üçün təşkilati və texnoloji həllər mövcuddur.

Fikrimizcə, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı əsasında aşağıdakı nəticələri əldə etmək mümkün olar:

- əmək məhsuldarlığının artırılması;
- şirkətlərin rəqabət qabiliyyətinin artırılması;
- istehsal xərclərinin azaldılması;

- yeni iş yerlərinin yaradılması;
- insanların ehtiyaclarının tam ödənilməsi;
- yoxsulluğun və sosial bərabərsizliyin aradan qaldırılması.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün texnoloji prioritetləri daha dəqiq müəyyənləşdirmək lazımdır. Fikrimizcə, ilk növbədə, rəqəmsallaşdırmanın mümkün olduğu texnoloji sahələr müəyyən edilməlidir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın perspektivli inkişafı üçün yüksəkixtisaslı kadrlar, strateji inkişaf ideyaları (start-up) və bir sıra digər vasitələr tələb olunur. Hal-hazırda rəqəmsal iqtisadiyyatın ən inkişaf etmiş sahəsi elektron ticarətdir. Onların tez-tez eyniləşdirilməsi təsadüfi deyil. Bununla birlikdə, rəqəmsal iqtisadiyyat daha genişdir. Eyni zamanda rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi sənayeni həm təşkilati, həm də texnoloji cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmağa imkan verir. İlk növbədə, bankçılıq olan maliyyə sektoru çox fəal şəkildə rəqəmsallaşdırılır.

ƏDƏBİYYAT

1. Доклад о мировом развитии «Цифровые дивиденды». Группа Всемирного Банка, 2016, 18 с.
2. Головенчик Г.Г. Теоретические подходы к определению понятия цифровая экономика // Наука и инновации, №2 (192), февраль 2019, с.40-45
3. Калужский М.Л. Электронная коммерция: маркетинговые сети и инфраструктура рынка. М.: Экономика, 2014, с.328
4. Паньшин Б. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития // Наука и инновации, №3 (157), март 2016, с.17-20.
5. Положихина М.А. Цифровая экономика как социально-экономический феномен. М., 2018, с. 8-38.

РЕЗЮМЕ

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И НАПРАВЛЕНИЯ УСИЛЕНИЯ РОЛИ ГОСУДАРСТВА В ЕЕ РАЗВИТИИ

Джамилзаде Ш.В.

Ключевые слова: *цифровая экономика, информация, информационные технологии, Интернет, инфраструктура, промышленность, Государственная программа.*

В статье раскрывается роль цифровой экономики и рассматриваются подходы некоторых международных организаций к данному вопросу. Исследуется влияние цифровой экономики на экономику страны. Обосновывается необходимость разработки и реализации Государственной программы с целью развития цифровой экономики. Также, раскрываются положительные эффекты, которые может дать цифровая экономика на экономику страны.

SUMMARY

DIGITAL ECONOMY AND DIRECTIONS OF STRENGTHENING THE ROLE OF THE STATE IN ITS DEVELOPMENT

Jamilzade Sh.V.

Key words: *digital economy, information, information technology, Internet, infrastructure, industry, State Program*

The article reveals the role of the digital economy and examines the approaches of some international organizations to this issue. The impact of the digital economy on the country's economy is being researched. The necessity of developing and implementing the State Program for the development of the digital economy is substantiated. Also, the positive effects that the digital economy can have on the country's economy are revealed.

Daxilolmatarixi:	İlkin variant	28.05.2020
	Son variant	14.09.2020